

УДК 159.923.2:378.091.12.011.3-051:159.9]=161.2(045)

Щербан Тетяна Дмитрівна

*доктор психологічних наук, професор
Мукачівський державний університет*

Щербан Татьяна Дмитриевна

*доктор психологических наук, профессор
Мукачевский государственный университет*

Scherban Tetiana

*Doctor of Psychology, Professor
Mukachevo State University*

Фельцан Мирослава Іванівна

*студентка
Мукачівського державного університету*

Фельцан Мирослава Ивановна

*студентка
Мукачевского государственного университета*

Feltsan Myroslava

*Student of the
Mukachevo State University*

ПРОФЕСІЙНА САМОСВІДОМІСТЬ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМОСОЗНАНИЕ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

PROFESSIONAL SELF-CONSCIOUSNESS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

Анотація. У роботі представлено результати теоретичне та емпіричне дослідження процесу розвитку професійної свідомості на прикладі майбутніх психологів. Сутність професійної самосвідомості полягає в усвідомленні себе в системі власної особистості, професійної діяльності та спілкування. Виокремлено модель розвитку професійної свідомості психологів, яка складається з когнітивного, комунікативного, операційного, мотиваційно-цільового компонентів. Проведене дослідження дало змогу виокремити по кожному з досліджуваних компонентів моделі позитивну та негативну тенденцію у розвитку. Кореляційний аналіз виявив зв'язки як між показниками в середині одного компоненту моделі розвитку професійної свідомості майбутніх психологів, так і між компонентами моделі загалом. Доведено, що формування професійної самосвідомості потребує чутливих умов розвитку якостей всіх компонентів моделі.

Ключові слова: свідомість, самосвідомість, професійна самосвідомість, структурна модель розвитку професійної самосвідомості, когнітивний, комунікативний, операційних, мотиваційно-цільовий компоненти.

Аннотация. В работе представлены результаты теоретического и эмпирического исследования процесса развития профессионального сознания на примере будущих психологов. Сущность профессионального самосознания заключается в осознании себя в системе собственной личности, профессиональной деятельности и общения. Выделены модель развития профессионального сознания психологов, которая состоит из когнитивного, коммуникативного, операционного, мотивационно-целевого компонентов. Проведенное исследование позволило выделить по каждому из исследуемых компонентов модели позитивную и негативную тенденцию в развитии. Корреляционный анализ выявил связи как между показателями в середине одного компонента модели развития профессионального сознания будущих психологов, так и между компонентами модели в целом. Доказано, что формирование профессионального самосознания требует чувствительных условий развития качеств всех компонентов модели.

Ключевые слова: сознание, самосознание, профессиональное самосознание, структурная модель развития профессионального самосознания, когнитивный, коммуникативный, операционных, мотивационно-целевой компоненты.

Summary. The article is devoted to the results of theoretical and empirical research of the process of professional consciousness development on the example of future psychologists. The essence of professional self-awareness is to realize yourself in the system of your own personality, professional activity and communication. The model of psychologists' professional consciousness development, including cognitive, communicative, operational, motivational and target components, has been singled out.

The conducted research made it possible to distinguish between positive and negative tendencies in development of each of the studied components of the model. Correlative analysis revealed connections between both the indicators inside the component of the model of future psychologists' professional consciousness development, and the components of the model as a whole. It has been proved that the formation of professional consciousness requires sensitive conditions for the qualities development of all components of the model.

Key words: *consciousness, self-consciousness, professional self-consciousness, structural model of professional self-consciousness development, cognitive, communicative, operational, motivational and target components.*

Головне завдання вищої освіти сьогодні — це підготовка професійно компетентного фахівця. Проведені дослідження доводять, що вирішальним у професійному становленні є не компетентність предметних знань і умінь, а саме психологічна готовність. Дослідження моделі професійного «Я образу» у випускників вузів, проведені І. О. Корнієнком та Л. М. Балецькою, підтверджують, що дистанція між образом ідеалу у професії, («Я-ідеальне») та «Я реальним» незначущою. Цей факт свідчить про те, що випускники психологічно не готові до професійної діяльності. Отже, проблема організації психологічної підготовки до професії, де головну роль відіграє процес професійного самоусвідомлення є актуальною. Особливою гостроти ця проблема набуває для професій підтримуючого характеру, які супроводжують особистість протягом її онтогенезу. Тобто, професія психолога ставить високі вимоги до вузів, які готують даних фахівців. Головним завданням вищої освіти є створення умов для розвитку професійної ідентичності, самосвідомості, психологічної готовності у майбутніх спеціалістів взагалі, і психологів зокрема.

Ядром особистості фахівця є його професійна самосвідомість. Феномени, що тісно пов'язані з професійною «Я — концепцією» завжди перебували у центрі уваги дослідників (Г. О. Балл, Л. І. Божович, Р. В. Каламаж, Л. М. Карамушка, С. Д. Максименко, В. В. Рибалка, М. В. Самвчин, В. В. Сьолін, М. І. Томчук, Р. Бернс, У. Джемс, Е. Еріксон, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.). Проте, незважаючи на підвищений науково-практичний інтерес до проблематики професійної свідомості психологів, залишається ще велике поле для досліджень. З огляду на це дослідження професійної свідомості майбутніх психологів відкриває перспективи покращення і ефективності професійної діяльності і професійної підготовки у вузі.

Зважаючи на зазначене, об'єкт дослідження — професійна свідомість майбутніх психологів. Предмет дослідження — розвиток професійної самосвідомості майбутніх психологів. Мета дослідження — здійснити теоретичне та емпіричне дослідження процесу розвитку професійної свідомості на прикладі майбутніх психологів.

Професійна свідомість — це комплекс уявлень людини про себе як професіонала, це результат процесів професійного самовизначення і самоорганізації, що детермінує уявлення про професію та усвідомлення себе у професії.

Узагальнюючи наукові підходи до вивчення даної проблеми, виокремлено модель розвитку професійної свідомості психологів. Із спиранням на дослідження Н. В. Чепелевої та Н. І. Пов'якель виділимо наступні компоненти даної моделі:

1. Когнітивний компонент: сфера знань особистості, особистісне знання, знання себе й інших; про професійний образ Я.

2. Комунікативний компонент: комунікативну компетентність фахівця (соціально-когнітивні і комунікативні уміння).

3. Операційний компонент: основні професійні вміння, які забезпечують практичне використання теоретичних знань.

4. Мотиваційно-цільовий компонент: позитивна мотивація до професійної діяльності, до надання психологічної допомоги, прийняття себе та інших.

Таким чином, сутність професійної самосвідомості психолога полягає в усвідомленні майбутнім психологом себе в системі власної особистості, професійної діяльності та спілкування.

Емпіричне дослідження розвитку професійної свідомості майбутніх психологів було проведено на базі Мукачівського державного університету. У дослідженні взяли участь 60 студентів: II, III, IV курсів спеціальності «Психологія». Використано методики: 16 RF особистісний опитувальник Р. Кеттла; опитувальник самоставлення (С. Панталеєв, В. Столін); методика діагностики міжособистісних взаємин (Т. Лірі); методика дослідження рівня суб'єктивного контролю; методика смисложиттєвої орієнтації (методика СЖО) Д. А. Леонтьєва.

Для підтвердження розподілу шкал методик між компонентами моделі професійної свідомості було використано факторний аналіз, який дав змогу виявити ті шкали, які мають найбільші факторні навантаження. Для факторизації застосовувалось програмне забезпечення SPSS. У результаті була отримана 4-ри факторна модель, яка підтвердила включення шкал з вказаних методик. Проведене дослідження дало змогу виокремити по кожному з досліджуваних компонентів моделі позитивну та негативну тенденцію у розвитку.

Наприклад, в результаті дослідження когнітивного компоненту отримана позитивна динаміка за шкалами «розвинута уява» (30%–45%), «вираженість самоставлення» (40%–70%), «аутосимпатія» (50%–70%), «самоповага» (55%–70%), «саморозуміння» (60%–90%), «самоприйняття» (85%–80%), «адекватна самооцінка» (55%–75%), «інтернальний

локус контролю» (75%–85%). Це в свою чергу свідчить про те, що досліджувані студенти орієнтуються більше на свій внутрішній світ, ніж на зовнішню реальність, вони проявляють високий творчий потенціал, а також їм не властива зайва уважність до дрібниць; вміють концентруватись та виділяти головне. Майбутні психологи мають внутрішню послідовність, саморозуміння, вони високо оцінюють свої можливості, проявляють цікавість до свого «Я» та вміють приймати себе, що також є позитивним.

Професійне навчання загалом сприяє формуванню комунікативного компоненту професійної свідомості майбутніх психологів: вони стають більш відповідальними, незалежними, вміють відстоювати свою думку — це підтверджують шкали з позитивною динамікою, а саме: «товариський» (45%–80%), «підпорядкованість» (40%–60%), «нонконформізм» (35%–65%).

Операційний компонент моделі розвитку професійної свідомості психологів характеризується наступними шкалами з позитивною динамікою: «високий самоконтроль» (60%–70%), «висока нормативність поведінки» (70%).

Аналіз мотиваційно-цільового компоненту, вказує на зростаючі показники за шкалами «сміливість» (60%–70%), «радикалізм» (45%–60%), впевненість у собі (55%), «емоційна стійкість» (70%–65%) та «стриманість» (75%–70%).

Проте, вважаємо за потрібне звернути більшу увагу на негативні тенденції у розвитку професійної свідомості. Підсумовуючи аналіз емпіричних результатів, можемо окреслити отримане проблематичне коло, а саме: в когнітивному компоненті — низькі показники інтелекту, наявний високий відсоток студентів, які мають виражене самозвинувачення та негативно оцінюють ставлення до себе інших. Перешкодою у розвитку професійної свідомості є очікування негативного ставлення з боку інших і як наслідок формування комплексу меншовартості. В комунікативному компоненті перешкоджаючими якостями, що впливають на розвиток професійної свідомості є прямолінійність, доміантність та надмірна довірливість. Надмірна доміантність та прямолінійність перешкоджає формуванню комунікативної компетентності. Аналіз

емпіричних результатів операційного компоненту дає змогу зробити висновок, що основною перешкодою у розвитку є надмірна довірливість, відсутність уміння планування та послідовності дій, авторитарність, егоїстичність. В мотиваційно-цільовому компоненті негативними якостями є надмірна розслабленість, лінь. Через що в студентів відсутня осмислена мета в житті. Також наявна спадаюча динаміка задоволеності життя, і як наслідок — низька самореалізація.

Проведений кореляційний аналіз виявив сильні зв'язки як між показниками в середині одного компоненту моделі розвитку професійної свідомості майбутніх психологів, так і між компонентами моделі загалом. Показники розглядалися на рівні значущості $p=0,01$. Як виявилось всі вище описані компоненти пов'язані один з одним: наприклад, когнітивний компонент корелює з усіма іншими компонентами моделі (з комунікативним — шкала «інтелект» має помірну обернену кореляцію зі шкалою «конформізм»). Досить висока позитивна кореляція простежується між комунікативним та мотиваційним компонентами. Мотиваційно-цільовий компонент пов'язаний з операційним (висока обернена кореляція між шкалами «нерішучість» та «самореалізація»). Через це наявність негативної динаміки в одному компоненті впливає на розвиток інших блоків професійної свідомості. Це свідчить про те, що наявність проблеми або перешкоди у розвитку певного компоненту професійної свідомості психологів-студентів впливає на подальший розвиток моделі загалом (тобто й інших компонентів). Звідси можна зробити припущення, що корекція (розвиток) певного компоненту моделі призведе до розвитку інших компонентів моделі професійної свідомості. Отже перспективою подальшого дослідження є розробка та апробація тренінгу розвитку професійної самосвідомості спеціалістів протягом навчання у вузі. Узагальнюючи відмітимо, що професійна самосвідомість проходить певні етапи становлення. Кожний її компонент (комунікативний, когнітивний, операційний, мотиваційно-цільовий) потребує сенситивних умов розвитку, поєднання колективних та індивідуальних форм навчально-професійної підготовки, моделювання ситуацій, які вимагають підтримки або ж спонукання до діяльності.

Література

1. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. — К.: ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2012. — 200 с.
2. Панок В. Г. Основні напрямки професійного становлення особистості практичного психолога у вищій школі / Практична психологія та соціальна робота. — К., 2003. — № 4. — С. 14–17.
3. Пов'якель Н. І. Професійна рефлексія психолога-практика / Практична психологія та соціальна робота. — 1998. — № 6–7. — С. 3–6.
4. Самойлова А. Г. Особливості формування професійної свідомості майбутніх психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / А. Г. Самойлова. — Запоріжжя, 2004. — 19 с.
5. Шевченко Н. Ф. Професійна свідомість практичного психолога: структура та специфіка функціонування / Н. Ф. Шевченко // Психологія і суспільство. — Тернопіль, 2009. — № 4. — С. 167–180.
6. Щербан Т. Д., Гоблик В. В. Деякі психологічні особливості підготовки успішного фахівця / Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Інститут психології Г. С. Костюка НАПН України. — Кам'янець-Подільський: Аксіана, 2016. — Випуск 31. — С. 569–582.